

AUTOKRATI AB

ANNE APPLEBAUM

Autokrati AB

DIKTATORERNA SOM VILL
STYRA VÄRLDEN

ÖVERSÄTTNING
MARGARETA EKLÖF

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

AV ANNE APPLEBAUM HAR TIDIGARE UTGIVITS

PÅ ALBERT BONNIERS FÖRLAG:

Järnridån, 2013

Röd hungersnöd, 2019

Demokratins skymning, 2020

PÅ ANNAT FÖRLAG

Gulag. De sovjetiska lägrens historia, 2004

www.albertbonniersforlag.se

ISBN 978-91-0-080174-8

COPYRIGHT © Anne Applebaum, 2024

Published by arrangement with the author c/o Ulf Töregård

ORIGINALET TITEL Autocracy Inc.

ÖVERSÄTTNING Margareta Eklöf

OMSLAG Jens Andersson

TRYCK ScandBook, EU 2024

Till optimisterna

INNEHÅLL

9	INLEDNING: AUTOKRATI AB
23	KAPITEL 1: GIRIGHET ÄR KITTET
43	KAPITEL 2: KLEPTOKRATIN BILDAR METASTASER
61	KAPITEL 3: VAD FOLKET FÅR VETA
89	KAPITEL 4: DET OPERATIVA SYSTEMET FÖRÄNDRAS
109	KAPITEL 5: SMUTS PÅ DEMOKRATERNA
133	EPILOG: FÖRENADE DEMOKRATER
155	FÖRFATTARENS TACK
159	NOTER

INLEDNING

AUTOKRATI AB

Vi har alla en skämtteckning av en autokratisk stat i bakhuvudet. Högst upp sitter en ond man. Han har makten över armén och polisen. Armén och polisen hotar folket med våld. Det finns onda kollaboratörer, och kanske några modiga oliktänkande.

Men på 2000-talet har skämtteckningen inte mycket gemensamt med verkligheten. Nuförtiden styrs autokratierna inte av en enda ond man utan av sofistikerade nätverk som vilar på kleptokratiska finansiella strukturer, ett komplex av säkerhetstjänster – militära, paramilitära, polisiära – och teknikexperter som levererar övervakning, propaganda och desinformation.

Inom en viss autokrati hör aktörerna i dessa nätverk ihop med varandra och med nätverken i andra autokratiska länder, ibland även i äkta demokratier.

Korrumperade, statskontrollerade företag i en diktatur gör affärer med korrumperade, statskontrollerade företag i ett annat. Korrumperade statsägda företag i en diktatur gör affärer med korrumperade statsägda företag i en annan. Polisen i ett land kan beväpna, utrusta och utbilda polisen i många andra. Propagandamakarna delar resurser – trollfabrikerna och medienätverken som sprider en viss diktators propaganda kan också användas till att sprida en annans – och teman: demokratins förfall, autokratins stabilitet, USA:s ondska.

Därmed inte sagt att det finns ett hemligt rum där onda

människor träffas, som i en James Bond-film. Vår konflikt med dem är inte heller en svartvit, binär tävlan, som i "Cold War 2.0". Bland moderna autokrater finns personer som kallar sig kommunister, monarkister, nationalister och teokrater. Deras regimer har olika historiska rötter, olika mål, egen estetik. Kinesisk kommunism och rysk nationalism skiljer sig åt inte bara sinsemellan utan också från Venezuelas bolivarianska socialism, Nordkoreas *Juche* och Islamiska republiken Irans shiiradikalism. Alla dessa skiljer sig också från de mjukare autokratierna och hybriddemokratierna, som ibland kallas illiberala demokratier – Turkiet, Singapore, Indien, Filippinerna, Ungern – som tidvis rättar in sig i den demokratiska världen, tidvis inte. Till skillnad från militära eller politiska allianser i andra tider och på andra platser fungerar denna grupp inte som ett block utan mer som en klunga företag som hålls samman, inte av någon ideologi utan av en järnhård, orubblig beslutsamhet att aldrig släppa taget om sin privata förmögenhet.

Maktmänniskorna som styr Ryssland, Kina, Iran, Nordkorea, Venezuela, Nicaragua, Angola, Myanmar, Kuba, Syrien, Zimbabwe, Mali, Belarus, Sudan, Azerbajdzjan och kanske trettiofem länder till drivs inte av idéer utan av en gemensam strävan att beröva sina medborgare allt verkligt inflytande och all yttrandefrihet, motarbeta alla former av transparens och ansvarsutkrävande och tvinga alla som trotsar dem, i och utanför landet, till tystnad. De delar också en brutalt pragmatisk syn på pengar. I motsats till äldre tiders fascistiska och kommunistiska ledare, som hade partimaskiner i ryggen och inte skyltade med sin girighet, bor ledarna i Autokrati AB ofta i lyxiga palats och organiserar delvis sitt samarbete som vinstdrivande projekt. Deras band till varandra och till sina vänner i den demokratiska världen knyts inte av ideal utan av affärsuppgörelser, som utformas för att smita undan sanktioner, utbyta övervakningsteknik, hjälpa varandra att bli rika.

Autokrati AB samarbetar också för att hålla kvar sina intresser vid makten. Aleksandr Lukasjenkos impopulära regim i Belarus har kritiserats av många internationella organ – Europeiska Unionen, Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE) – och grannarna på den europeiska sidan vill inte ha med den att göra. Många belarusiska produkter får inte säljas i USA eller EU. Det nationella flygbolaget, Belavia, får inte trafikera europeiska länder. I praktiken är Belarus ändå inte alls isolerat. Närmare trettio kinesiska företag har investerat kapital där och bygger till och med en China-Belarus Industrial Park efter mönster av ett liknande projekt i Suzhou. Iran och Belarus utbytte diplomatiska besök på hög nivå 2023. Kubanska politiker har uttryckt solidaritet med Lukasjenko i FN. Ryssland erbjuder marknader, investeringar, politiskt stöd och antagligen också polis- och säkerhetstjänster. År 2020, då belarusiska journalister gjorde uppror och vägrade att kommentera ett falskt valresultat, skickade Ryssland egna reportrar som ersatte dem. I gengäld upplåter Belarus sitt territorium till ryska soldater och vapen som sedan används i anfall på Ukraina.

I teorin är Venezuela också en internationell paria. Sedan 2008 har USA, Kanada och EU skärpt sina sanktioner mot Venezuela som en markering mot regimens brutalitet, drogsmuggling och kopplingar till internationell organiserad brottslighet. Ändå får president Nicolás Maduros regim ta lån i Ryssland, som i likhet med Iran investerar i Venezuelas oljeindustri. Ett belarusiskt företag monterar traktorer i Venezuela, Turkiet underlättar Venezuelas olagliga guldhandel, Kuba har länge försett sina motsvarigheter i Caracas med säkerhetsrådgivare och säkerhetsteknik. Kinesiska vattenkanoner, tångasbehållare och sköldar användes för att slå ner gatudemonstrationer i Caracas 2014 och återigen 2017, med mer än sjuttio dödsoffer. Övervakningsapparat av kinesisk konstruktion synar befolkningen. Medan allt detta pågår för-

ser den internationella droghandeln enskilda medlemmar av regimen, liksom deras entourage och familjer, med välfyllda paket från Versace och Chanel.

Belarus och Venezuelas diktatorer är avskydda i vida kretsar i sina egna länder. Båda skulle förlora ett fritt val om ett sådant någonsin hölls. Båda har mäktiga motståndare. Dessa oppositionsrörelser har letts av en rad karismatiska ledare och hängivna gräsrotsaktivister som inspirerar sina landsmän att ta risker, verka för förändring, gå ut och demonstrera. I augusti 2020 protesterade över en miljon belarusier, av en befolkning på endast tio miljoner, på gator och torg mot ett bortfuskat val. 2014 och återigen 2017 deltog hundratusentals venezuelaner i upprepade protestaktioner över hela landet.

Om deras enda fiender hade varit Venezuelas korrumperade konkursregim eller Belarus brutala och illvilliga diktatur kunde dessa motståndsrörelser ha vunnit. Men de slogs inte bara mot autokrater inom sina egna gränser, de slogs mot autokrater jorden runt som behärskar statliga företag i många länder och kan använda dem till att fatta investeringsbeslut värda miljarder dollar. De slogs mot regimer som kan köpa övervakningskameror från Kina eller bottar från S:t Petersburg. Framför allt slogs de mot härskare som långt tidigare hade förhärdat sig mot sina landsmäns känslor och åsikter, och mot alla andras känslor och åsikter. Autokrati AB skänker sina trogna medarbetare pengar och säkerhet men också något mindre påtagligt: straffrihet.

De mest hårdnackade autokraterna är övertygade om att omvärlden inte kan komma åt dem, att andra folks åsikter inte har den ringaste betydelse och att allmänna opinionen aldrig kommer att döma dem. Det är en ganska ny företeelse. En gång i tiden var ledarna för Sovjetunionen, den mäktigaste autokratin under 1900-talets andra hälft, mycket måna om sitt anseende i omvärlden. De framhöll med all kraft sitt politiska systems överlägsenhet och invände när det kritiserades. De

avlade åtminstone läpparnas bekännelse till det ambitiösa system av normer och fördrag som byggdes upp efter andra världskriget, och till dess tal om universella mänskliga rättigheter, krigets lagar och rättsstatens principer i allmänhet. När den sovjetiske regeringschefen Nikita Chrusjtjov reste sig och drämde skon i bordet, som han gjorde i en ökad episod under FN:s generalförsamlings möte 1960, var det i protest mot att en delegat från Filippinerna hade sagt att det sovjetockuperade Östeuropas invånare hade "berövats utövandet av sina medborgerliga och politiska rättigheter". Så sent som i början av 2000-talet dolde de flesta diktaturer sina verkliga avsikter bakom noga regisserade och omsorgsfullt inövade demokratiska poser.

Idag bryr sig intressenterna i Autokrati AB inte längre om ifall de eller deras länder kritiserar, eller av vem. Somliga, till exempel i Myanmar och Zimbabwe, har inget annat motiv än att själva bli rika och behålla makten, och all kritik rinner av dem. Irans ledare betygsätter självsäkert västerländska otrognas åsikter som värdelösa. Kubas och Venezuelas ledare behandlar protester från andra länder som utslag av den västerländska imperialistiska sammansvärjningen mot dem. Kinas och Rysslands ledare har ägnat tio år åt att avfärda de mänskliga rättigheter som internationella institutioner hävdar sedan länge, och de har lyckats intala många över hela världen att fördragen och konventionerna om krig och folkmord – och begrepp som "medborgerliga rättigheter" och "rättsstatens principer" – är uttryck för västerländska idéer som inte gäller deras länder.

Oemottagliga som de är för internationell kritik skäms moderna autokrater inte för att öppet tillgripa brutalitet. Den burmesiska juntan döljer inte att den har mördat hundratals demonstranter, bland dem tonåringar, på Rangoons gator. Zimbabwes regim trakasserar oppositionskandidater inför öppen ridå under farsartade fuskval. Kinas regering skryter

med att den krossar den folkliga demokratirörelsen i Hongkong och med sin "antiextremistiska" kampanj i Xinjiang, som följs av massarresteringar och koncentrationsläger för tusentals muslimska uigurer. Irans regim gör ingen hemlighet av att den förtrycker landets kvinnor med våld.

I extrema fall kan sådant förakt utvecklas till vad den internationella demokratiaktivisten Srdja Popovic kallar "Maduromodellen" för hur en stat ska styras, uppkallad efter Venezuelas nuvarande härskare. Autokrater som rättar sig efter den är "villiga att se sitt land ingå i kategorin fallerade stater". De accepterar ekonomiskt sammanbrott, ohämmat våld, massfattigdom och internationell isolering, om det är priset för att de ska behålla makten. Liksom Maduro tycks Bashir al-Assad i Syrien och Lukasjenko i Belarus inte ha det minsta emot att härska över ekonomier och samhällen i sönderfall. Invånare i demokratier har svårt att förstå sådana regimer eftersom det främsta syftet inte är att skapa välbefinnande och goda villkor för medborgarna. Härskarnas allt överskuggande mål är att behålla makten, och för att göra det är de beredda att destabilisera sina grannar, förstöra livet för vanligt folk eller följa sina föregångares exempel och sända hundratusentals av sina undersåtar i döden.

På 1900-talet var den autokratiska världen lika splittrad som den är idag. Kommunisterna och fascisterna gick i krig mot varandra. Då och då slogs kommunister också sinsemellan. Men alla hade de samma uppfattning om det politiska system som Sovjetstatens grundare Lenin hänfyllt kallade "borgerlig demokrati", som var "borgerlig, inskränkt, falsk och hycklande, ett paradiset för de rika och en snara och ett bedrägeri för de exploaterade, för de fattiga". Han karakteriserade "ren demokrati" som "det lögnaktiga pratet från en liberal som vill lura arbetarna". Som ledare för en ursprungligen mycket liten politisk fraktion förkastade han också, föga överraskande, idén

om fria val: ”Endast bedragare och dumskallar kan komma på tanken att proletariatet först måste vinna majoritet i val som genomförs under bourgeoisiens ok. ... Det är höjden av enfald.”

Fascismens grundare var visserligen häftiga motståndare till Lenins regim men ändå lika föraktfulla mot sina demokratiska motståndare.

Mussolini, vars rörelse i Italien myntade orden ”fascism” och ”totalitarism”, lyckade med liberala samhällen som svaga och degenererade. ”Den liberala statens öde är att gå under”, spådde han 1932. ”Alla vår tids politiska experiment är antiliberala.” Han vände också på innebörden i ”demokrati” och betecknade de italienska och tyska diktaturerna som ”de förnämsta och sundaste demokratierna i världen idag”. Hitlers kritik av liberalismen följde samma mönster. I *Mein Kampf* skrev han att den parlamentariska demokratin är ”ett av de allvarligaste tecknen på mänsklighetens förfall” och slog fast att det inte är ”den individuella friheten som är ett tecken på en högre kulturnivå utan tvärtom begränsningen av den individuella friheten”, om den genomfördes av en rasren organisation.

Redan 1929 varnade också Mao Zedong, längre fram Folkrepubliken Kinas diktator, för vad han kallade ”ultrademokrati”, ty ”dessa idéer är totalt oförenliga med målen för proletariats kamp”. Orden återgavs senare i *Maos lilla röda*. Ett av den moderna Myanmarregimens grundläggande dokument, en promemoria från 1962 med titeln ”The Burmese Way to Socialism”, innehåller också ett utfall mot valda lagstiftande församlingar: ”Burmas parlamentariska demokrati har inte bara underlåtit att tjäna vår socialistiska utveckling utan även avvikit från de socialistiska målen och förlorat dem ur sikte, allt på grund av sina inkonsekvenser, brister, svagheter och kryphål, sina övergrepp och sin avsaknad av en mogen allmän opinion.”

Sayid Qutb, som är en av det moderna radikala islams intellektuella grundare, lånade både kommunismens tro på en universell revolution och fascismens tro på våldets befriande makt. Likt Hitler och Stalin predikade han att liberala idéer och modern handel hotade uppkomsten av en idealisk civilisation, i detta fall en islamisk. Han konstruerade en ideologi kring motstånd mot demokrati och individuella rättigheter och gav upphov till en kult av förstörelse och död. De iranska forskarna och rättighetsaktivisterna Ladan och Roya Boroumand beskriver Qutbs vision som "en ideologiskt medveten minoritet" i täten för en våldsam revolution som skulle utmynnas i ett idealsamhälle, "ett klasslöst sådant där de liberala demokratiernas 'själviske individ' var portförbjuden och "människans exploatering av människan" avskaffad. Gud ensam skulle härskas över det genom islamisk lag (*shari'a*). Detta var "leninism i islamistisk klädnad".

Moderna autokrater skiljer sig i många avseenden från sina föregångare på 1900-talet, men arvingarna, efterträdarna och imitatorerna av dessa äldre ledare och tänkare har verkligen en gemensam fiende, hur olika deras ideologier än är sinsemellan. Denna fiende är vi.

Närmare bestämt är fienden den äkta demokratiska världen, "väst", Nato, EU, de interna demokratiska, liberala idéer som inspirerar dem alla. Där finner vi tanken att lagen är neutral och inte underkastad politikens nycker, att domstolar och domare ska vara oberoende, att opposition är legitim, att yttrande- och mötesfrihet kan garanteras och att det kan finnas oberoende journalister och författare och tänkare som är kritiska till det härskande partiet eller ledaren och samtidigt lojala mot staten.

Autokrater avskyr dessa principer därför att de hotar deras makt. Om domare och domstolar är självständiga kan de utkräva ansvar av härskaren. Om det finns en genuint fri press kan den avslöja stöld och korruption på hög nivå. Om det

politiska systemet ger medborgarna makt att påverka regeringen kan de till sist förändra hela regimen.

Deras fientlighet till den demokratiska världen är inte rätt och slätt någon typ av traditionell geopolitisk konkurrens, vilket "realister" och otaliga experter på internationella relationer fortfarande tror. Den har tvärtom sina rötter i det demokratiska politiska systemets själva karaktär, i ord som "ansvarsutkrävande", "transparens" och "demokrati". Autokrater hör de orden från den demokratiska världen, de hör samma ord från sina egna oliktankande och de gör allt för att utplåna dem båda. Det visar deras egen retorik tydligt. År 2013, då Xi Jinping inledde sin vandring mot maktens höjder, beskrev ett internt kinesiskt dokument med det gåtfulla namnet Dokument nummer nio, eller officiellt "Kommuniké angående den ideologiska sfärens aktuella tillstånd", de "sju faror" som hotade det kinesiska kommunistpartiet. Det nu ökända dokumentet konstaterade att "västerländska krafter fientliga till Kina" i samarbete med oliktankande inne i landet "alltjämt oavlatligt infiltrerar den ideologiska sfären". Partiledningen uppmanades att ständigt motarbeta dessa idéer och se till att de aldrig förekom i något som helst offentligt sammanhang, i synnerhet inte på internet.

Åtminstone sedan 2004 har ryssarna koncentrerat sig på sådana hot. Det året reste sig ukrainarna i ett folkligt uppror, den orangea revolutionen – demonstranterna tog på sig orangea t-shirts och bar orangea flaggor – mot ett klumpigt försök till grovt fusk i ett presidentval. Deras obevekliga motstånd mot vad som var avsett som en noga manipulerad och orkestrerad seger för den ryssvänlige Viktor Janukovyč, stödd av Putin själv, väckte djup oro bland ryssarna, särskilt sedan en liknande upprorisk proteströrelse i Georgien hade fört den proeuropeiske politikern Micheil Saakashvili till makten året innan.

Skakad som han var av dessa båda händelser placerade

Putin ”den kolorerade revolutionens” vålnad i centrum för den ryska propagandan. I Ryssland beskrivs alltid medborgerliga proteströrelser som ”kolorerade revolutioner” och ett verk av utländska krafter. Populära ledare påstås alltid vara marionetter i utländska händer. Slagord mot korruption och för demokrati kopplas till kaos och instabilitet. 2011, ett år av massprotester mot ett manipulerat val i själva Ryssland, lyfte Putin fram den orangea revolutionen med verklig indignation, beskrev den som ett ”beprövat knep för att destabilisera samhället” och beskyllde den ryska oppositionen för att ”överföra denna praxis till rysk mark”, där han fruktade en liknande folklig resning som skulle beröva honom makten.

Han hade fel. Det fanns inget ”knep” som ”överförde” något. Det folkliga missnöjet i Ryssland hade helt enkelt ingestans att göra sin röst hörd utom i gatudemonstrationer. Putins motståndare hade inga lagliga möjligheter att avsätta honom. Regimkritikerna talar om demokrati och mänskliga rättigheter i Ryssland därför att de har upplevt orättvisa, också utanför Ryssland.

Protesterna som ledde till att Filippinerna, Taiwan, Sydafrika, Sydkorea, Myanmar och Mexiko tog steget in i demokratin, ”folkrevolutionerna” som sköljde över centrala och östra Europa 1989 och den arabiska våren 2011 startades alla av människor som var offer för statens orättvisa.

Detta är problemets kärna: intressenterna i Autokrati AB vet att ord som transparens, ansvarsutkrävande, rättvisa och demokrati alltid appellerar till deras egna undersåtar.

För att behålla makten måste de motarbeta de idéerna var de än visar sig.

Den 24 februari 2022 gick Ryssland till anfall mot Ukraina med alla sina stridskrafter, det första fullskaliga kinetiska slaget i kampen mellan Autokrati AB och vad som lite löst kan betecknas som den demokratiska världen. Ryssland har en särskild

roll i Autokrati AB, både som upphovet till det moderna äktenskapet mellan kleptokrati och diktatur och som det land som nu mest aggressivt strävar efter att definitivt bryta det tillstånd som rått sedan andra världskrigets slut. I den andan planerades invasionen. Putin hoppades inte bara skaffa sig territorium utan också klargöra för världen att de gamla reglerna för internationellt uppträdande inte längre gäller.

Från krigets allra första dag visade Putin och den ryska säkerhetseliten ostentativt sitt förakt för mänskliga rättigheter, sin ringaktning för krigets lagar, sin likgiltighet för folkrätten och för fördrag som de själva hade undertecknat. De grep politiker och civilsamhällets ledare: borgmästare, polischefer, ämbetsmän, rektorer, journalister, konstnärer, museintendenten. De byggde tortyrkammare för civila i de flesta städer som de ockuperade i södra och östra Ukraina. De kidnappade tusentals barn, ryckte somliga från deras föräldrar, hämtade andra i barnhem, gav dem nya ”ryska” identiteter och hindrade dem från att återvända hem till Ukraina. De inriktade sig särskilt på räddningspersonal. Putin nonchalerade helt principerna för territoriell integritet i FN:s stadga och Helsingforslutakten som Ryssland hade skrivit under, och tillkännagav sommaren 2022 att han ämnade annektera territorium som hans armé inte ens hade kontroll över. Ockupationsstyrkorna stal och exporterade ukrainsk spannmål och ”nationaliserade” ukrainska fabriker och gruvor, som de överlämnade till ryska affärsmän i Putins närmaste krets. Därmed bröt de också grovt mot den internationella lagstiftningen om egendom.

Detta var inte följdskador eller slumpartade biverkningar av kriget. Alltsammans ingick i en noga utarbetad plan att undergräva det system av idéer, regler och fördrag som hade byggts upp och blivit internationell rätt sedan 1945, att utadera den europeiska ordning som upprättats efter 1989 och först och sist att skada USA:s och dess demokratiska allierades inflytande och anseende. ”Detta har inte alls med Ukraina

att göra utan med världsordningen”, dekreterade den ryske utrikesministern Sergej Lavrov kort efter krigsutbrottet. ”Den pågående krisen är ett ödesmättat, epokgörande ögonblick i den moderna historien. Den speglar slaget om hur en världsordning ska se ut.”

Putin trodde att han skulle slippa undan ansvaret för dessa brott och vinna en snabb seger. Denna villfarelse berodde på att han visste mycket lite om det moderna Ukraina, som han hade trott skulle kapitulera, och förväntade sig att demokratierna skulle böja sig för hans önskemål. Han utgick från att de djupa politiska sprickorna i USA och Europa, av vilka han aktivt hade fördjupat några, skulle förlama ledarna. Han räknade med att det europeiska näringslivet, som han länge hade uppvaktat, skulle kräva att handeln med Ryssland återupptogs.

Besluten som fattats i Washington, London, Paris, Bryssel, Berlin och Warszawa – för att inte nämna Tokyo, Seoul, Ottawa och Canberra – strax efter invasionen 2022 rörde om i Putins kalkyler. Den demokratiska världen införde snabbt stränga sanktioner mot Ryssland, fryste ryska statliga tillgångar och utestängde ryska banker från internationella betalningssystem.

Ett konsortium på mer än femtio länder försåg Ukrainas regering med vapen, underrättelsetjänster och kapital. Sverige och Finland, som båda hade iakttagit politisk neutralitet i decennier, gick med i Nato. Tysklands förbundskansler Olaf Scholz tillkännagav att hans land hade nått en *Zeitenwende*, en vändpunkt, och gick med på att för första gången sedan 1945 bidra med tyska vapen i ett europeiskt krig. USA:s president Joe Biden beskrev ögonblicket i ett tal i Warszawa som ett test för USA, för Europa och för den transatlantiska alliansen.

”Skulle inte vi försvara nationers suveränitet?” frågade Biden retoriskt. ”Skulle inte vi försvara människors rätt att leva utan att utsättas för ohöjld aggression? Skulle inte vi försvara demokratin?”

Jo, slog han fast till dånande applåder. ”Vi skulle vara starka. Vi skulle vara eniga.”

Men om Putin hade underskattat den demokratiska världens enighet hade också demokratierna underskattat hotets omfattning. Liksom demokratiaktivisterna i Venezuela och Belarus insåg de långsamt att de inte bara slogs mot Ryssland i Ukraina. De slogs mot Autokrati AB.

Xi Jinping hade signalerat sitt stöd för Rysslands olagliga invasion innan den började och offentliggjort sina egna och Putins gemensamma avsikter den 4 februari, mindre än tre veckor innan de första bomberna föll över Kiev. De var beredda på USA:s och Europas vrede och förklarade att de inte ämnade lyssna på någon kritik mot ryska åtgärder, i synnerhet inte något som liknade ”inblandning i suveräna staters angelägenheter under förevändning att man skyddar demokrati och mänskliga rättigheter”. Xi var aldrig lika besatt som Putin av att förintä Ukraina och kineserna verkade ivriga att undvika en eskalering av kärnvapenhotet, men de avhöll sig noga från att öppet kritisera Ryssland efter hand som kriget pågick allt längre. I stället drog de fördel av den nya situationen, köpte rysk olja billigt och sålde också vapen till Ryssland i smyg.

De var inte ensamma. Iran exporterade tusentals dödsbringande drönare till Ryssland, Nordkorea ställde upp med ammunition och missiler, ryska klientstater och vänner i Afrika, bland dem Eritrea, Zimbabwe, Mali och Centralafrikanska republiken, stödde Ryssland i FN och andra organ. Från krigets första dag tillät Belarus ryska trupper att använda dess territorium, till exempel vägar, järnvägslinjer och militärbaser. Turkiet, Georgien, Kirgizistan, alla illiberala stater med transaktionsband till den autokratiska världen, hjälpte den ryska försvarsindustrin att komma undan sanktionerna och importera maskinverktyg och elektronik. Indien drog fördel av det sjunkande priset och köpte rysk olja.

På våren 2023 höjde de ryska politikerna sina ambitioner.

De började diskutera en framtida eurasisk digital valuta, kanske byggd på blockkedjeteknik, för att ersätta dollarn och försvaga Amerikas ekonomiska inflytande jorden runt. De planerade också att fördjupa relationerna med Kina, att bedriva gemensam forskning om AI och Internet of Things. Det rörde aldrig något tvivel om syftet med all denna verksamhet. Ett läckt dokument som återgav diskussionerna klargjorde det genom att citera Lavrov: Ryssland skulle gå in för att ”skapa en ny världsordning”.

Det målet delas av många. Med teknik och taktik som de kopierar från varandra, med sina gemensamma ekonomiska intressen och framför allt med sin beslutsamhet att inte lämna ifrån sig makten tror autokratierna att de vinner. Den övertygelsen – var den kommer ifrån, varför den lever kvar, hur den demokratiska världen ursprungligen bidrog till att den konsoliderades och hur vi nu kan knäcka den – är ämnet för denna bok.

KAPITEL 1

GIRIGHET ÄR KITTET

Sommaren 1967 möttes österrikiska och västtyska kapitalister från gas- och stålbranschen och ett sällskap sovjetiska kommunister i en gammal jaktstuga från Habsburgs epok avskilt belägen nära Wien. Stämningen måste ha varit egendomlig. De sovjetiska trupperna hade lämnat Österrike bara tolv år tidigare. Västtyska soldater stirrade fortfarande stint på östtyska tvärsöver en befäst gräns i Berlin. Farhågorna för en överhängande sovjetisk invasion hade bleknat men enbart tack vare den starka amerikanska militära närvaron i Europa.

Icke desto mindre hade alla i rummet gemensamma intressen.

Sovjetiska ingenjörer hade just upptäckt enorma gasfält i västra Sibirien. Med ny teknik blev gas renare, billigare och lättare att transportera. Rörledningar från det kommunistiska öst till det kapitalistiska väst såg ut att gynna båda sidor på bästa tänkbara sätt. Deltagarna diskuterade fram och tillbaka och kom överens om att ses igen. Samtalet fortsatte i andra städer och sträckte sig från gaspriset till kostnaderna för lån till tekniken för anläggning av rör. I februari 1970 ingick västtyska och sovjetiska representanter slutligen det avtal som skulle leda till att de första gasledningarna från Sovjetunionen till Västeuropa byggdes.

Dessförinnan hade det ekonomiska utbytet mellan Västeuropa och Sovjetunionen varit minimalt och inte berört mycket mer komplicerade ärenden än handel med ikoner,

virke och spannmål, plus några tvivelaktiga gruvaffärer. Från det ögonblick då överläggningarna i jaktstugan började i Österrike visste alla att handeln med gas skulle förändras. Rörledningar var dyra och varaktiga. De kunde inte grävas ner en dag och upp nästa, och inte heller vara beroende av någon viss ledares nycker. De måste säkras av långtidskontrakt, som i sin tur måste omgärdas av en samling förutsägbara politiska relationer.

För den dåvarande västtyske utrikesministern Willy Brandt utgjorde dessa förutsägbara relationer en av projektets stora fördelar. Han var inte rädd för att hans land skulle bli beroende av Sovjetunionen. Tvärtom yrkade han på att hans förhandlare skulle utvidga uppgörelsen. Hans resonemang var huvudsakligen politiskt: han var säker på att en ömsesidigt beroende ekonomisk förbindelse skulle utesluta alla risker för en framtida militär konflikt. Som förbundskansler, en post han nådde med tiden, gjorde Brandt sin *Ostpolitik* till en av de bärande pelarna i efterkrigstidens tyska utrikespolitik. De följande åren bildade rörledningarna en fysisk länk mellan Moskva och Bonn, slutligen Berlin, Rom, Amsterdam, Helsingfors och tiotals andra europeiska storstäder. De blev kvar i centrum för Tysklands utrikespolitik efter 1991, då Sovjetunionen föll sönder och Tyskland återförenades.

På vägen blev Tysklands östpolitik också en teori för förändring som klargjorde hur demokratier kunde göra affärer med autokratier och därtill hur de långsamt och omärkligt kunde förändra dem. Brandts mångåriga rådgivare Egon Bahr klargjorde idén i ett berömt tal 1963 där han kallade detta koncept *Wandel durch Annäherung* (förändring genom närmande). Om väst tonade ner konfrontationen, tog kontakt med den östtyska regimen och erbjöd handel i stället för bojkotter blev det kanske en ”uppluckring av gränserna”. Bahr uppmanade aldrig till bojkotter eller sanktioner mot östtyskarna och nämnde sällan något om politiska fångar, trots att han

visste att de fanns: Västtyskland betalade många gånger för att östtyska dissidenter skulle frigges ur östtyska fängelser och ägnade mer än tre miljarder tyska mark åt denna märkliga människohandel under åren före 1989. I stället för att tala klarspråk om fångar och mänskliga rättigheter tog Bahr till vad författaren Timothy Garton Ash kallar "känsloludd" för att undvika ämnet.

Inte alla var lika förvissade om det lämpliga med rörledningsavtalen. Richard Nixon var alltid säker på att Sovjetunionens verkliga syfte med att göra affärer och tala med Brandt och Bahr var "att lösgöra Tyskland från Nato", som han uttryckte det. Jimmy Carter, som ville låta mänskliga rättigheter gå före handel, avskydde östpolitiken så till den grad att han slog till med en bojkott på försäljningen av vissa delar av den amerikanska rörtekniken till Tyskland sedan Sovjetunionen 1978 hade fängslat två dissidenter, Aleksandr Ginzburg och Natan Sjaranskij. Helmut Schmidt, som då var förbundskansler, fräste tillbaka att Carter var en "idealistisk predikant" som inte visste något om Ryssland. Reagans administration gick ett steg längre och belade viss rörledningsutrustning med exportstopp när den polska regimen införde undantagstillstånd 1981, vilket hindrade amerikanska företag från att arbeta på rörledningen, och förbjöd utländska företag engagerade i projektet att göra affärer i USA. Alla dessa åtgärder var radikala för sin tid.

Nixon, Carter och Reagan drevs varken av illvilja eller av rent kommersiellt egenintresse utan snarare av frågor kring de politiska konsekvenserna av handel med en autokrati. Tyskland var visserligen den viktigaste kontraktpartnern men gasen gynnade många länder, och det fanns risk för att hela kontinenten blev beroende av Sovjets goda vilja. Kunde rörledningarna användas i utpressningssyfte? Reagans försvarsminister Caspar Weinberger talade öppet om att "Sovjets ekonomiska hållhake på väst" måste försvagas.

Bakom resonemanget låg en djupare moralisk och politisk fråga: berikade och förstärkte handeln mellan öst och väst sovjetstaten och dess imperium? Gynnade handel diktaturer på demokratiernas bekostnad? Från och med den bolsjevikiska revolutionen hade undermineringen av de europeiska demokratierna explicit ingått i Kremls utrikespolitiska mål. På 1970- och 1980- talen understödde Sovjetunionen terroristgrupper i Västtyskland och Italien, bistod extremist rörelser över hela kontinenten och världen och ströp all politisk opposition i Östeuropa, inklusive Östtyskland. Ändå flöt gasen västerut och hårdvaluta flöt österut och försåg Moskva med kapital, som underhöll samma Röda armé som Nato måste vara berett att slåss mot och samma KGB som de västerländska säkerhetstjänsterna tävlade med. Var denna handel verkligen fördelaktig? Hur höga var de dolda kostnaderna? Så länge Sovjetunionen existerade löstes aldrig denna paradox som var en frukt av amerikansk och europeisk politik, och den var fortfarande olöst när Sovjetunionen hade fallit sönder.

På 1990-talet, en period då de flesta ville avnjuta utdelningen av den nya freden och ägna resten av tiden åt att prata om tv-shower, nämnades nästan aldrig de dolda kostnaderna för något. Detta var epoken präglad av Francis Fukuyamas ”Historiens slut?” från 1989, den essä i *National Interest* som blev allmänt missuppfattad som ett uttryck för naiv optimism, att allt är gott i den bästa av alla världar.

Den liberala demokratin segrar, förr eller senare vill alla ha den, och det krävs inga särskilda ansträngningar för att driva igenom den: ha lite tålamod bara så kommer handeln och globaliseringen att göra välsignelsebringande underverk.

Vad Fukuyama egentligen menade var mer subtilt än så, men den förenklade versionen blev populär därför att alla ville att den skulle vara sann.

Och inte att undra på. Tanken att det låg något förutbe-

stämt, rentav oundvikligt, i den liberala demokratin var oerhört tilltalande.

Demokratiernas invånare kände sig som bättre människor eftersom de redan levde i idealsamhället. Affärsmännen och bankcheferna som just då började utvidga sina investeringar i Kina och den postsovetiska världen mådde också bättre. Om äldre tiders moraliska betänkligheter inför att investera i en autokrati hade försvunnit behövde de inget extra för att rättfärdiga sina handlingar.

Det var vid den här tiden som Bahrs gamla talesätt *Wandel durch Annäherung* bytte skepnad till *Wandel durch Handel*. Detta lättfattliga rim lät bättre på tyska och avspeglade dessutom verkligheten. Handeln mellan efterkrigsdemokratierna i Väst-europa, i form av den alltmer integrerade gemensamma marknaden, hade verkligen resulterat i fred och välstånd. Efter 1990 hoppades många att handel också skulle berika kontinentens östra halva och föra den politiskt och kulturellt närmare den västra. *Wandel durch Handel* slog igenom dels för att det passade den kommersiella världen, dels för att det stämde med vanligt folks vardag.

Man fäste så stor tillit till handelns effektivitet att somliga raskt glömde de skarpare åtgärder som också bidrog till att Europa återförenades. 2014 firade Berlin tjugofemårsdagen av Berlinmurens fall, och jag var med på den officiella högtiden som leddes av Tysklands förbundskansler Angela Merkel. Michail Gorbatsjov fanns i rummet som ett slags segerpant, likaså Lech Wałęsa. Men president George H.W. Bush, som faktiskt hade förhandlat fram Sovjetunionens död och det sovjetiska imperiets sammanbrott, nämndes knappt. Inte heller fick de amerikanska trupper som i årtionden hade hjälpt till att avskräcka sovjetiska anfall, och som var (och alltså är) stationerade i Tyskland, någon större uppmärksamhet. Våld, soldater, arméer och framför allt kärnvapen hade skrivits ut ur berättelsen.

Tyskarna var övertygade om att handel och diplomati hade återförenat deras land. De trodde också att handel och diplomati med tiden skulle normalisera förbindelserna mellan Ryssland och Europa. Samtidigt, och av liknande skäl, fick många amerikaner och européer uppfattningen att handel också skulle skapa harmoni i Stilla havet genom att integrera Kina i den demokratiska världen. Deras förhoppningar var motiverade: olika fraktioner tävlade om makten i Kina, och några ville se liberala reformer. Som forskaren Julian Gewirtz nyligen har påmint om upprätthöll kinesiska nationalekonomer vid denna tid ett överraskande brett kontaktnät med västerländska motsvarigheter och tog till sig såväl deras analyser av marknader och handel som deras syn på kopplingarna mellan ekonomisk tillväxt och politisk kultur. Ett mer liberalt Kina, om än inte precis demokratiskt, tycktes ligga inom nära räckhåll, och det tilltalade många kineser.

När man ser tillbaka är det ändå märkligt hur snabbt så många västerländska analytiker och ledare från hela det politiska spektret rörde sig mot det mest optimistiska av alla tänkbara scenarier. Redan 1984, bara några år efter Deng Xiaopings reformer, besökte Ronald Reagan Kina och förklarade i ett påfallande soligt, glatt, optimistiskt tal att ”det finns mycket att vinna på ömse håll på större möjligheter i handel och kommers och kulturella förbindelser”. Än viktigare var att han hade sett tecken till en djupare förändring: ”Den första injektionen av den fria marknadens anda har redan livat upp den kinesiska ekonomin. Jag är viss om att den också har bidragit till mänsklig lycka i Kina och öppnat vägen till ett rättvisare samhälle.”

Mer än tio år senare förklarade Bill Clinton, en president av en annan generation och en annan politisk uppfattning, att ”ökande ömsesidigt beroende skulle ha en liberaliserande inverkan i Kina. ... Datorer och internet, faxmaskiner och fotokopiatorer, modem och satelliter: alla breddar de människors

exponering för idéer och världen bortom Kinas gränser.” Då han år 2000 argumenterade för att Kina skulle släppas in i Världshandelsorganisationen (WTO), formulerade han sig med ännu mer eftertryck: ”Jag är övertygad om att valet mellan ekonomiska rättigheter och mänskliga rättigheter, mellan ekonomisk säkerhet och nationell säkerhet, utgår från falska premisser”, sa han till åhörarna på Johns Hopkins School of Advanced International Studies. Utskriften dokumenterar publikens reaktioner:

Det är inget tvivel om att Kina har försökt knäcka internet.
(Småskratt.)

Lycka till! (Skratt.) Det är som att försöka spika fast gelé på väggen. (Skratt.)

Vid en tillbakablick är Clintons optimism häpnadsväckande: ”I kunskapsekonomin kommer ekonomiska innovationer och politiska initiativ som förverkligar dem ofrånkomligen att gå hand i hand, vare sig man vill eller inte.” Optimismen var mycket utbredd. År 2008 skrev förbundskansler Gerhard Schröder, som var ungefär jämnårig med Clinton, en artikel med rubriken ”Varför vi behöver Beijing”, där han lovordade vad han kallade tecknen på ”framsteg på Kinas väg till ett konstitutionellt, rättfärdigt och en dag också demokratiskt samhälle, det är jag förvissad om”, och uppmanade tyskarna att ”föra en förtroendefull och rättvis dialog med landet så att rättsstat, frihet och vid utvecklingsvägens slut demokrati härskar”.

Det fanns skeptiker också. En bred koalition av politiker och fackföreningsledare försökte stoppa Kinas inträde i WTO. De befarade att arbetskraften i väst skulle fara illa. Andra tvivlade helt enkelt på att förbindelserna skulle leverera som utlovat. Chris Patten, som var den siste brittiske guvernören i Hongkong, ansåg att Storbritannien var ”bortkollrat” som

inbillade sig att ett mer välmående Kina automatiskt skulle bli en demokrati. Men i alla diskussioner om Kina och Ryssland som pågick under hela 1990-talet, och trots all debatt om den ekonomiska effekt som öppna gränser kunde få på västerländska marknader, tog nästan ingen upp den politiska effekten på de västerländska demokratierna.

Alla utgick från att demokrati och liberala idéer skulle sprida sig till de autokratiska staterna i en mer öppen värld med livligare förbindelser. Ingen kom på tanken att autokrati och illiberalism i stället skulle sprida sig till den demokratiska världen.

Autokrati är ett politiskt system, ett sätt att strukturera samhället, en metod för att organisera makt. Det ligger inget genetiskt i den. Den uppkommer inte nödvändigtvis i vissa kulturer med vissa språk eller vissa religiösa samfund.

Ingen nation är för evigt dömd till autokrati, precis som ingen nation är garanterad demokrati. Politiska system förändras. I slutet av 1980-talet, under den explosion av offentligt samtal och debatt som blev känd som glasnost, trodde många ryssar att Ryssland kunde förändras.

Därutöver var många ryssar säkra på att deras land stod på randen till en historisk, positiv omvandling, kanske till och med en omvandling i liberaldemokratisk riktning. Den ryska statsledningens husorgan *Izvestija* meddelade läsarna att "demokratins och frihetens krossade och urholkade idéer börjar få ny kraft". Fysikern och dissidenten Andrej Sacharov talade om det sovjetiska samhällets "återskapade gestalt" på en ny moralisk grund. "Förgörande lögn, tystnad och hyckleri" kunde bannlysas för evigt. Den uppfattningen var inte förbehållen eliten. Opinionsundersökningar i hela Sovjetunionen 1989 fann inga antydningar till någon djup, atavistisk längtan efter diktatur. Tvärtom uppgav nittio procent att det var viktigt för medborgarna att "kunna uttrycka sig fritt". De